

**Nations : The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism
(Milletler: Siyasî Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri)**

Azar Gat

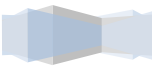
Cambridge University Press; 2012. 447 sayfa. ISBN-10: 1107400023, ISBN-13: 978-1107400023

İskender ÖKSÜZ*

I Giriş

Bu çalışmada siyaset bilimci ve harp tarihçisi Azar Gat'ın Milletler kitabı incelenmektedir. Azar Gat, Tel Aviv Üniversitesi'nde Siyasî Bilimler Bölümü profesörü. Freiburg

* Prof. Dr., emekli öğretim üyesi. Bu inceleme, yazarın yakında yayınlanacak "Millet ve Milliyetçilik" adlı kitabının bir parçasını teşkil edecektir.

Üniversitesi, Yale Üniversitesi, Oxford Üniversitesi, Ohio State, Georgetown, Stanford Üniversitesi gibi mükemmeliyet merkezlerinde araştırmacı ve hoca olarak bulunmuş.

Gat'ın "*Milletler: Siyasî Etnisite ve Milliyetçiliğin Derin Kökleri*" eseri, sosyobiolojinin gözüyle yapılmış millet ve milliyetçilik analizlerinin en yeni ve en belirleyicisidir. Mevcut millet teorilerini bir düzleme yerleştirip sınıflandırmaya kalktığımızda, Gat'ın bunların içine oturmadığı, âdetâ eski teorilerin yüzeyini dikine delip geçen yepyeni bir yörünge üzerinde ilerlediği görülür.

Gat'a göre millet, milliyet hissi ve milliyetçilik, eski Mısır'da da, eski Çin'de de vardır. Dünyanın her yerinde vardır. Hulasa, devletin olduğu her yerde ve her zamanda millet de vardır. Bu derece güçlü iddialarda bulunan bir bilim adamının bunları ispat etmek için hem mekân ve hem zaman içinde büyük bir tura çıkması gerekir. Gat, 447 büyük sayfa boyunca tam da bunu yapmaktadır. Kitabın önümüzdeki yıl Türkçeye çevrilerek Türk okuyucusu ile buluşacağını ümit ediyoruz.

Gat'ın eserinin oturduğu bağlamın belirlenmesi için II bölümde kısaca Sosyobiyoloji ele alınacaktır. Onun ardından, III bölümde Gat'ın ana tezlerinin bir özeti, IV bölümde Gat'ın tarih turunun ana hatları verilecektir. İncelememiz Sonuç bölümüyle sona ermektedir.

II Sosyobiyoloji: Biyoloji sosyolojinin yardımına geliyor

Bilim, ne kadar saf entelektüel bir dünyada yaşadığını iddia etse de tıpkı mühendislik gibi zamanın talep ve ihtiyaçlarından etkilenir. Bu hüküm fizikî bilimler ve tabiat bilimleri için de geçerlidir. Fakat siyasî ve sosyal taleplerin en fazla etkilediği alanlar, şüphesiz sosyal bilimlerdir ve tarih de bu etkinin dışında değildir.

Çalışma alanı millet olan bir sosyolog, siyaset bilimci veya tarihçiyi 1980 yılına geri götürmek mümkün olsa, bugün tartışılan, araştırılanlardan neredeyse yüzde doksanının o günlerde söz konusu bile olmadığını görür ve hayret ederdi. Gerçekten 1980'e kadar millet, milliyet, milliyetçilik konularında Durkheim, Weber, Parsons, Fichte, Renan gibi isimler hâlâ merkezdeydi. Düşünün ki bugün millet teorisi dediğimizde ilk akla gelen Gellner, Anderson, Smith ana akımı teşkil eden eserlerini henüz vermemişti. Akademik projektörlerin millet, milliyet ve milliyetçiliğe çevrilişi, bu kurumların, daha önce zannedilenin aksine, globalleşmeyle birlikte zayıflayıp yok olma yoluna girmediğini, tam aksine, giderek dünyayı süren ana güç olarak belirlediğinin ispatıdır.

Millet teorileri sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih disiplinlerinin kesişme alanı içindedir. Son kırk yılda bu üçlüye biyoloji, daha doğrusu evrim biyolojisi de katıldı ve “sosyobiyojoloji”nin ayak sesleri duyulmaya başladı.

1980 öncesi sosyolojinin arkasındaki felsefelere bakarsak, birbirine zıt iki düşünce tarzını ve ikisinin de hüsrânını görürüz.

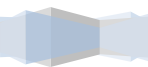
Birincisi, sosyolojinin kuruluşundaki “sosyal fizik” iyimserliği ve onu izleyen “historicism”¹dir. İnsan toplumları tek raylı bir yolda en ilkelden en gelişmişe doğru kesin bir determinizmin emir komutası altında yürümekteydiler. Feylezoflar yüründüğünde anlaşıyordu da nereye gidildiği konusunda ayrılıyorlardı: Marksizm mi? Globalizm mi? Siyasî ümmetçilik mi? Hangisi olursa olsun millet son demlerini yaşamaktaydı. Neticede Marksizm bitti, globalizm bitti, siyasî ümmetçilik de kendini pek iyi hissetmiyor. Fakat millet ayakta ve milliyetçilik yükselişte².

İkincisi, çoğu savaş yorgunu Marksist olan post-modernistlerin görüşüydü: Millet, milliyet teorileri kurmak beyhudedir. Mutlak gerçek diye bir şey yoktur. Sizin teorilerinizin hepsi hikâyelerdir ve binbir gece masallarında anlatılanlardan pek farklı değildir. Gerçek onu gözleyen gözüne göre değişir. Yani gerçek izafidir. Aslında ona ulaşamaz. Millet tamamen toplumun inşa ettiği, objektif gerçekliği olmayan bir yapıdır. Toplum milleti değil de bambaşka bir şeyi de inşa edebilirdi, siz o zaman onu konuşuyor olacaktınız... (Sosyal İnşacılık ~ Social Constructionism) Öyleyse ne mi yapabiliriz? Siz düşüncelerinizi yazın, biz onlara bakıp onlardan— haşâ gerçeği değil de— sizin gizli arzularınızı, gizli maksatlarınızı çıkarabiliriz. O gizli arzuları siz bile bilmiyorsunuzdur; bize verin, açıklayalım. Tabi bu yaptığımız da subjektiftir ve gerçeğe pek bir ilgisi olmayabilir. Ne diyelim: Batsın bu dünya!

1980’lerden sonra gelişen ve örnek olarak Gellner, Anderson ve Smith’e atıf yaptığımız sosyoloji teorileri yukarıdaki iki felsefenin de dışındadır; sosyolojinin içinde kalarak bilim yapmaya çalışmaktadırlar. Fakat bu çabanın net sonuçlar getirmediği sonuçların birbiriyle uyuşmamasından bellidir. Bugünün millet teorileri gelişirken, daha temel bilimlerden hareket

¹ ~tarihselcilik?

² Tek raylı tarih ve sosyoloji teorilerinin tenkidinde baş isim şüphesiz Karl Popper’dir: “*The Poverty of Historicism*”, 1936 (Brüksel’de bir sunumda özel okuma, sonra, 1944/45’te *Econometrica*’da bir dizi makale ve 1957’de kitap), ISBN 0-415-06569-0 ve “*The Open Society and Its Enemies*”, 1945 Cilt 1 ISBN 0-415-29063-5, Cilt 2 ISBN 0-415-29063-5. Fakat Erol Güngör’ün tek raycı ve Avrupa merkezli sosyolojinin Türk entelektüeline ve siyasetine dair yorumları da dikkat çekicidir: Erol Güngör, “*Düünden Bugünden- Tarih- Kültür- Milliyetçilik*”, Ötügen Neşriyat, 2. Baskı 1984, sayfa 141- 143.

edenler de heyecan verici şeyler keşfediyordu. Kapıyı açan eser, Wilson'un "Sosyobioloji" siydi.³ Sonra yayınlar ard arda geldi.⁴

Sosyobiyologlara göre insan toplumlarının davranışları rastgele değildir. Hiçbir canlı ve hiçbir canlı topluluğunun davranışı da rastgele olamaz. Her canlı, evrim sürecinde ekosistemde kendine bir köşe (niche - niş) bulmuş, kendi bu köşeye uyarken bu köşeyi de değiştirip kendine uygun şekle getirmiştir.

Gerçekten sosyobiyologlar millet ve millet öncesi cemiyet yapılarının da, din kurumunun da⁵ ahlâkın da⁶ insan fitratında bulunduğu, bunların insanlığın tabii parçaları olduğu düşüncesindedirler.

Yaşayan siyaset bilimcileri ve tarih yorumcuları arasında en önemlilerinden biri olduğunda ittifak edilen Francis Fukuyama'nın muhtemelen kariyerinin zirve eseri olarak planladığı "Siyasi Teşkilatların Menşeleri"nin 600 sayfalık ilk cildi 2011'de yayınlandı.⁷ Fukuyama'nın her eserini hızla yayınlayanların bunu dört yıldır geciktirmeleri dikkat çekicidir. Kitabı "Devlet ve fitrat"⁸ ve "Evreni sırtlayan kaplumbağalar"⁹ başlıklı iki yazıda tanıttım^{10,11}. Bu eser, sosyobiolojinin ilk ağır top sesi gibidir ve böyle olduğu isminin alt başlığından bellidir: "*İnsan öncesi zamanlardan Fransız ihtilâlüne.*" Aşağıdaki paragraf, sosyobiolojinin etkisindeki sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih teorilerinin sanki bir özetidir:

³ Edward O. Wilson, "Sociobiology: The New Synthesis" 1975, Harvard University Press- (Twenty-fifth Anniversary Edition, 2000).

⁴ Burada sayılanlar alanı tamamiyle kapsamak, tarihî gelişme sırasını vermek gibi hedeflere yönelmemiştir. Sadece sosyobiolojinin etkilediği ve sosyobiolojiyi etkileyen seçme ve görece popüler eserler sayılmıştır: Edward O. Wilson, "On Human Nature" 1978, yeni baskı Penguin Books 1995; Jared Diamond, "The Third Chimpanzee" Hutchinson Radius 1991; Jerome H. Barkow, Leda Cosmides, John Tooby (editörler) "The Adapted Mind- Evolutionary Psychology and the Generation of Culture", Oxford University Press, 1992; Steven Pinker, "The Blank Slate- The Modern Denial of Human Nature" Penguin 2002; Derek Bickerton, "Adam's Tongue- How Humans Made Language, How Language Made Humans", Hill and Wang 2010; Francis Fukuyama "The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution", McMillan 2011; Alexander Dranke, "The Invention of Religion" Smashwords Edition 2012; Frans B.M. de Waal, Patricia Smith Churchland, Telmo Pievani and Stefano Parmigiani (editörler), "Evolved Morality: The Biology and Philosophy of Human Conscience" Brill 2014; Noam Chomsky, Richard Dawkins ve Stephen Jay Gould'un birçok yayını da sosyobiolojiyi destekleyen çalışmalar arasında sayılabilir.

⁵ Alexander Dranke, a. g. e..

⁶ Frans B.M. de Waal, ve arkadaşları (editörler), a. g. e..

⁷ Francis Fukuyama, a. g. e. 4 Numaralı atıfa bakınız.

⁸ <http://www.stargazete.com/acikgorus/devlet-ve-fitrat-haber-376308.htm>

⁹ <http://www.stargazete.com/acikgorus/evreni-sirtlanan-kaplumbagalar-haber-379437.htm>

¹⁰ İskender Öksüz, 12 Eylül 2011, 21. YY Türkiye Enstitüsü, Millî Güvenlik ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2011/09/12/6293/yeni-bir-siyasi-tarih-teorisi>

¹¹ Bu iki makale "Niçin?" kitabımın iki bölümünü de teşkil etti, İskender Öksüz, "Niçin?", Bilge Kültür Sanat, 2014.

İnsanlar, toplum içindeki davranış kalıplarını kurarken tam anlamıyla hür değildir. Ortak bir biyolojik tabiatları vardır. Bu tabiat dünyanın her yerinde çarpıcı şekilde yeknesaktır. Bugünkü insanların çoğunun elli bin yıl kadar önce Afrika'dan çıkan tek ve görece küçük gruptan geldiği gerçeğini unutmamak gerekir. Paylaştığımız bu tabiat siyasi davranışı belirlemez, fakat kurumlarımızın tabiatını bir çerçeveye yerleştirir ve ihtimalleri sınırlandırır. Bu, insanların siyasetteki davranışlarında zaman ve kültür ne olursa olsun tekrarlayan örüntüler göreceğimiz manasına da gelir.¹²

III Azar Gat: Milletler

Azar Gat kitabına şu ihtarla başlıyor:

Liberalizm ve Marksizm gibi modern dönemin büyük toplum teorilerinin devamlı ihmal ettiği, saymadığı, küçümsediği milliyetçilik, odadaki koskoca fildir. Sonuçta akademisyenler, medya yorumcuları ve genel olarak kamuoyu bu filin hareketleri odayı sarstığı ve dağıttığı zaman tekrar tekrar şaşkınlık geçirirler. Bu tekerrür eden sistematik körlük fili tarif için toplanan körlere dair hikmetli Hint hikâyesini hatırlatır. Hikâyede körlerin her biri filin başka bir yerini tutar ve incelediği mahallin hortum, diş, kulak, bacak, karın veya kuyruk oluşuna göre hayvanın tabiatı ve şekli hakkında farklı sonuçlara varırlar. Millet hadisesi bütünlüğü ile algılanmalıdır. Yoksa teori züccaciye dükkânındaki file döner. (s.12-13)

Buraya kadar anlatılanlardan ortaya çıkan, sosyobiyojji açısından “*millet primordial mıdır?*” sorusunun pek anlam taşımadığıdır. Sosyobiyojjiye göre kurumlar değil, insanın tabiatıyla, “fitrat”ıyla ilgili özellikler primordialdir. Bunlara, bilgisayar terminolojisine yakın olarak insanın “sürücülerini” diyebiliriz. Sürücüler öyle yüz yılda, bin yılda, hatta on bin yılda değişmez. Evrim çok uzun vadeli bir mekanizmadır. İnsanın şu anda taşıdığı genlerin belirlediği sürücülerin bir kısmı yüzbinlerce, bazıları milyonlarca yılın birikimidir.

Bir önceki bölümde bahsettiğimiz eserde Fukuyama insanın fitratını incelerken en üste, bir numaraya, “*insan her zaman toplum içinde yaşadığı*” diye yazmıştı. İki numarada ise “*akraba seçimi ve dayanışma*”¹³ vardır. Bu ikinci sürücüyü, akraba kayırma ve karşılıklı menfaat alış-verişi diye de tercüme edebiliriz.

Kin-culture, kan-kültür, akraba-kültür

Azar Gat, aynı içgüdü için *akraba-kültür* bağlılığı terimini kullanıyor. “*Kin-culture*” için, ses yakınlığı dolayısıyla “*kan-kültür*” demeyi düşündüm; fakat *akraba-kültür* daha doğru bir tercüme. Her ikisini de eş anlamlı gibi kullanmaya devam edeceğim.

İşte değişmeyen, on binlerce yıldan daha uzun ömürlü özellikler bunlardır. *Akraba-kültür bağlılığı ve toplum*. Bunlar sosyolojinin zaman skalası bakımından ezeldir; primordialdir.

Peki, bu “toplum” hangi toplumdur? İşte bu sorunun cevabı şartlara ve teknolojiye göre değişecektir. Şartlara göre değişecektir, çünkü genişletilmiş ailelerin rekabeti ve birbiriyle teması yoğunlaşınca klan birlikleri, yani kabileler teşekkül edecektir. Kabileler boylar

¹² Bu paragrafı atf yapılan yazıma almamıştım.

¹³ “Kin selection and reciprocal altruism”

halinde, boylar milletler halinde ittifaklara girecektir. Azar Gat kitabında bu mekanizmayı eski bir Arap atasözü ile açıklıyor: *Ben, kardeşime karşı; ben ve kardeşim yeğenime karşı; ben, kardeşim ve yeğenim dünyaya karşı*. Bu atasözü imal edildiğinde demek ki Arap toplumunda dünya bu kadarmış... “Toplum”un menzili teknolojiyle değişecektir. Hareket alanı ve bilgi alıp verdiği coğrafya ayaklarıyla sınırlı insanların önemli toplumu “klan”, yani genişletilmiş ailedir. “Sop”tur veya Arapçası ile “kavim”dir.¹⁴ Bugün bu birliktelik millete kadar uzanıyor.

Nejdet Sançar, Türklerde erken gelişen milliyet şuurunu at kültürüne bağladı¹⁵. Doğrudur. Pastoral toplum, milliyet şuurunda statik tarım toplumunun önünde olabilir. Avrupa halkları bozkır ahalisine göre daha hareketsizdi. Avrupa’da milletin geç kalması kısmen bu hareketsizlikle açıklanabilir. Fakat toplumun menzili insanların vücutlarının erişim menziline ibaret değildir, aynı zamanda iletişim menzili ile de ilgilidir. Benedict Anderson’un “*basın kapitalizmi*” işte tam da bu menzildeki bir sıçramayı tayin eden bir unsurdur. Çağımızın bütün diğer iletişim araçları da öyle: İnsanlar kimin kendilerine benzediğini, kan-kültür elinin kimlere uzatılacağını, kimlere ise daha az benzediğini iletişim menzili uzadıkça daha iyi kavramaktadırlar. Milleti idrak etmek bugün dünkünden çok daha kolaydır.

Dikkat edilecek nokta, “toplum”un rastgele olmadığıdır. Topluma dâhil olma, bir toplum içinde yaşama güdüsü birinci sürücüdür. Toplumun menziline şartlar belirlemektedir ama toplumun kimlerden kurulup kimlerden kurulamayacağını Fukuyama’nın ikinci, Azar Gat’ın birinci sürücüsü tayin eder: Kan-kültür bağlılığı. İnsanlarda “akraba seçimi”, “akraba kayırma”, “akraba-kültür” bağı ve çekimi. İnsanın tabiatında bu bağı şiddeti, müşterek genler çoğaldıkça artmakta, azaldıkça azalmaktadır. Sebep, “gen bencildir” mekanizmasıdır. Ancak fertler klandan, hele kabileden öteye geçtikten sonra kimlerle akraba olduklarını, kime sevgi duyacaklarını, kime karşılıksız dayanışma sunacaklarını kan tahlili veya gen analizi ile belirlemiyorlar. Mensubiyet şuru ile belirliyorlar. Tarih şuru ile belirliyorlar. O şuur varsa, dayanışma, birlik, toplum, diğergâmlık var. Şuur yoksa, genler ne kadar benzerse benzesin yok. Burada, etnosembolizmin anlattığı dünyaya döner gibiyiz ama genetiğin desteğini de aldıktan sonra.

¹⁴ Siyasî ümmetçilik bölümünde “kavim”e bakınız.

¹⁵ Nejdet Sançar, “Türkçülük Üzerine Makaleler”, Kamer Yayınları 1995.

IV Tarih turu: Devlet varsa millet de var

Sosyobioloji ile donatıldıktan sonra sorumuzu soralım: Millet ne zaman?

Azar Gat'ın cevabı açık: Milletin yaşı, devletin yaşıyla aynıdır.

Peki, millet devletlerinden önce milletler üstü imparatorluklar yok muydu? Gat şöyle cevap veriyor:

Modernizme meyleden tarih sosyologları modern öncesi zamanların imparatorluklarının seçkinlerin iktidar yapıları olduğunu iddia ederler, öyle ki iktidardaki bu seçkinler tebanın etnik kompozisyonunu umursamaz bir tavır içindedirler. Bu yaygın kanaat büyük çapta basitçidir çünkü tarihi imparatorlukların pek azı böyledir; belki de hiçbiri böyle değildir. Hiçbiri etnisiteye kör değildir. Bu düşünce, yalancı ikilemlerden— yersiz ya o, ya öbürü ayrımlarından— biridir. Böyle hatalara akademik literatürde sık rastlıyoruz. Gerçekte imparatorluklar muhakkak ki seçkin iktidar yapılarıydı ama aynı zamanda hemen hepsi hâkim bir etnik çekirdeğe dayanıyordu. Böylelikle etnisite her zaman devletlerin içinde ve devletler arasında kimliği, dayanışmayı ve siyasi teşkilatı büyük çapta belirleyici olmuştur. Mesele şudur ki birçok etnik topluluk devlet kuramayacak kadar, yani millî bağımsızlığını elde edemeyecek kadar küçük ve zayıftı. Diğer taraftan daha güçlü etnik cemaatler diğerlerini fethetti ve çok etnisiteli bir devlet veya imparatorluk içinde hâkim pozisyona geçti. Millet devletleri ancak etnisite ile devlet arasında kabaca bir çakışma olduğu hallerde ortaya çıktı. (s.15)

İmparatorluklar, bir milletin, çevredeki diğer küçük milletleri içine çekip söndürdüğü bir kara deliktir. Bu söndürme imparatorluğun çöküşüne kadar sürer; imparatorluk bittikten sonra içindeki milliyetler tekrar ortaya çıkar; kaldıkları yerden hayatlarına devam ederler.

Osmanlı'nın millîliği

İmparatorluklar milletler üstü değil miydi? Gat'ın bu soruya Osmanlı İmparatorluğu için verdiği cevap şöyledir:

... Osmanlı İmparatorluğu çok etnisiteli, hoşgörülü ve dinî kimliği temel ilke yapmada müstesna (bir devletti). Fakat Osmanlı'da çok etnisiteliliğin sınırlarını da unutmamak gerekir. Bütün imparatorluklar gibi Osmanlılar da güçlü bir zor kullanımına, bu güç de son tahlilde Türk bileşeninin askerî üstünlüğüne dayanırdı. İmparatorluktaki açık ara en kuvvetli — ve en sadık— bileşen buydu, bütün diğer etnisiteler bu gerçek üzerinde birleşirdi, hemfikirdiler. Türkler hem hassa süvarisini hem de imparatorluğun yarı-feodal süvarisinin çoğunluğunu (sipahileri) teşkil ederdi. Elit piyade gücü olan yeniçerilerin kaçırılmış Hristiyan çocuklarından yetiştirilmiş Müslüman muharipler oldukları meşhur hikâyedir. Fakat onların eğitimleri de Türkçe idi ve Türk kimliğiyle büyütülürlerdi. Türklerin haricindeki askerlerin çoğunluğu hudutlardaki başıbozuklardı.(s.124)

Ya Babür?

Dünya nüfusunun altıda birini teşkil eden Hindistan'daki Babür Devleti'nin (batılıların, aslında İngilizlerin tabiri ile Mughal Devleti'nin) bugünkü Pakistan'a miras bıraktığı dile Urdu dili diyorlar ki bunun aslı, “Zebanı orduyu mualla”, yani “Yüce Ordugâhın (garnizonun) Dili”dir. O tarihte Türkçe “ordu” kelimesi “garnizon” anlamına kullanılırdı. Askerî hareketlerde hızı ve yırtıcılığından dolayı kaplan veya çita demek olan Babür lakabıyla anılan, anne tarafından Cengiz, baba tarafından Timur soyundan gelen,

Türkistan'ın Andican şehrinde doğan Zâhir ed-Dîn Muhammed'in kurduğu devletin yönetim yapısını Gat şöyle anlatıyor:

Mughal yönetimi açık bir etnik taban ve asimetrik güç dengesi üzerine kurulmuş, büyük güce ve zora sahip askerî bir imparatorluktu. Son tahlilde imparatorluk, Türk-Moğol atlılarının askerî üstünlüğüne dayanıyordu. Bu gücün yanına ikinci derecede iyi diye, daha önceki imparatorluklarının kalıntısı Afgan kabile atlıları da katılmıştı. Hindu Rajputlar gerekli fakat küçük ortaklardı. Bunlar da, terk etmek zorunda bırakıldıkları eski bağımsız statülerinin karşılığında imparatorluğun zenginliklerine ortak edilmişti.

Bu gerçekleri rakamlar çarpıcı şekilde gösterir. Müslümanlar, imparatorluk nüfusunun küçük bir kesri oldukları hâlde aristokrasinin yüzde 80'ini teşkil ediyorlardı, Hindular sadece yüzde 20 idi. Hintli olmayanlar nüfusun minüskül bir kesriydi fakat yüzde 80lik Müslüman aristokrasi içinde yüzde 23,3 Türk-Moğol, yüzde 28,4 İranlı vardı ki İranlıların çoğunluğu da muhtemelen Safevî İran'ın Türkî elitlerinden. Yüzde 5,9 Afgan, yüzde 14,7 de Hint Müslümanlardı. Hindu Rajputlar yüzde 16,5'taydı. Rajputlar yerel yönetimlerde çok yüksek mevkilerde bulunabilirlerdi, fakat en yüksek rütbeli Rajputlar bile üst tabaka asillerin ancak üçüncü sırasında gelirdi. Mesela, neredeyse hiçbir bölge valiliğine getirilmezlerdi. Mughal İmparatorluğu hoşgörülü ve kucaklayıcıydı ama etnik gerçekler de bu kadar açıktı. (s.127)

Babür'e kadar gitmek yetmez mi? Hayır yetmez. Çünkü Gat, “*hemen hemen nerede devlet varsa, orada onu kuran bir millet var*” diyor. Sonra hem mekân, hem zaman içinde bir tura çıkıyor. İlk devletler bizim bölgemizdedir, o hâlde ilk milletler de burada olmalıdır. Büyük ve kuvvetli devletlerden biri Çin'dir, o hâlde Çin milletine bakmak gerekir.

Eski Mısır, Çin

Bu tur Orta Doğu'da başlayıp Asya'ya, oradan Kolomb öncesi Amerika'ya, sonra Avrupa'ya uzanıyor. Buna belki tur değil de büyük başarı anlamını taşıyan “*tour de force*” demek daha doğru olur. Örnek olarak Mısır ve Çin hakkında birkaç paragrafı aşağıya alıyorum:

Halk yabancıların yabancı olduğunu biliyordu ve Mısır kimliği tehdit altındayken onlardan bilhassa nefret ediyordu. Çaresiz hallerde Mısır'ın yöneticileri milliyetçi mesajlarla popüler duygulara seslenmekten çekinmiyordu. Açığır ki böyle bir talebin etkili olacağına inanmasalar böyle yapmazlardı. Meselâ MÖ onyedinci asrın ortasıyla MÖ onaltıncı asrın ortası arasında, Asyalı Sami Hiksoslar veya Mısırca'da “yabancı ülkelerin reisleri”, merkezî iktidarın zayıflamasını fırsat bilerek Nil Deltası'nda ve Mısır'ın geri kalanının da büyük kısmında egemenlik kurduklarında böyle vahim bir durum ortaya çıkmıştı. Thebes prensi hem bunlara hem de güneyden gelen işgalcilere karşı isyan bayrağını açtığı anda kullandığı dil (milliyetçi muhteva açısından) tereddüde yer bırakmaz:

“Bir prens Avaris'te, bir başkası Ethiopia'da hüküm sürüyor ve işte ben bir Asyalı ile bir Zenci'ye bağlanmışım. Her biri Mısır'ın bir parçasını almış... Asyalıların yükü altında ezildikçe kimse sulh içinde yaşayamaz... Onlarla boğuşacağım ve Asyalıları devireceğim.”

Prens yabancıları kovdu; Mısır'ın birliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü Yeni Krallık altında yeniden tesis etmeyi başardı. Harbin seyri hakkında pek az şey biliyoruz, fakat zaferinde muhakkak ki popüler ve — başka kelime bulamıyorum— milli destek ve meşruiyete seslenebilmesinin payı vardı. Öyle anlaşılıyor ki tebası olduğu despot hükümdarın yabancı mu yerli mi olduğu halk için fark ediyordu. (s.87-88)

Çin Gat'ın turunun en önemli duraklarından biridir. Milattan önceden modern zamanlara kadar barbar, yani Moğol ve Mançu yönetimleri altında kalan ülkede her işgalde aynı çizgi beliriyor: İşgalciler, kendilerini halka karşı Çinli gibi göstermeye, Çin âdetlerine uyduklarını söylemeye gayret ediyorlar. İşgalcilere karşı ayaklanan Çinliler ise, barbarların yabancılıklarını vurguluyor, Çin'in Çinlilerin olduğunu söylüyorlar.

1368'de Moğol Yüan hanedanını devirip Çinli Ming hanedanını kuran Zhu Yuanzhang'ın isyan sırasındaki propagandası şöyledir: Yönetim Çin geleneklerini, Çin kültürünü çiğnemiştir. Bu sebeple *Göğün Kutu* onlardan geri alınmıştır. Yönetimleri artık meşru değildir.

(Zhu Yuanzhang tahta geçtikten sonra) *Moğol ve yabancı olan her şeyi silmeye, sadece Han Çinlileri tayin etmeye, Çin gelenek ve âdetlerini ihya etmeye özel dikkat gösterdi. Kurduğu hanedan, Ming dönemi, Çin'in yeni bir altın çağı oldu ve genişlemeci ve milliyetçi bir dış siyaset güttü. Mingler Çin'deki son yerli hanedandı. 1644'te Mançular tekrar hâkim oldu. İşgalci Mançular Qing Hanedanı adıyla, geleneksel Çin bürokrasisini kullanarak demir yumrukla hüküm sürdüler. 1720'lerde ve 1730'larda meydana gelen ve pek etkili olmayan milliyetçi bir başkaldırının hikâyesi bizim açımızdan birçok yönden aydınlatıcıdır. Planlanan isyanın manifestosunda Zeng Jing önceki Çinli yazarlara ve özellikle Mançu işgali sırasında yabancıların hayvan olduğunu söyleyen Wang Fuzhi'ye (1619- 1692) dayanır: "Barbarlar bizden farklı bir türdür, hayvan gibidirler; Çinliler bu ülkede kalmalı, barbarlar sürülmelidir."*(s.100)

Hepimiz kardeşiz, millet içinde

Modernite öncesi Çin'in bir millet değil de bir kültür olduğu iddiasına karşı bir akademisyen şu makul sonuca varıyor:

"(Nüfusun çoğunluğu için kültüralizm)... primer etnik kimliklerinden daha önemsizdi. Öyle görünüyor ki Çinlilerin çoğu kültür ve siyasî cemaatlerinin— milletlerinin— Çinli olduğunu düşünüyordu ve kültüralizm, anladıkları ölçüde, imparatorluğun tam doğru dürüst Çinli olduğu hislerini güçlendiriyordu."¹⁶
Başka bir büyük çalışmanın, 'Çin İmparatorluğu'nun Yükselişi'nin yazarı, utangaçlığa kapılmadan ilk cilde şu başlığı koydu: 'Eski Çin'de Millet, Devlet ve Emperyalizm, MÖ 1600 civarından MS 8'e kadar'. Yazar, Çin devletini, milletini ve medeniyetini ayrılmaz bir bütünü parçaları olarak görmekte, imparatorluğun yönetiminin ve genişlemesinin bunları birbirine bağladığını düşünmektedir. Ta Çin'in ilk uzun ömürlü imparatorluk hanedanı Han döneminde yaygın bir türkünün sözleri şöyledir:

Dört Deniz'in arasında

Hepimiz kardeşiz,

Kimse yabancı değildir!¹⁷

Mançu Çin'i üzerindeki bir başka kapsamlı çalışma hedefini "etnisitenin tarih analizinde oynadığı rolün önemini; tamamen modern veya ikincil karakterde olmadığını göstermek" diye açıklamaktadır¹⁸ 1850-1864 Taiping İsyanı, Mançu Hanedanına karşı girişilen en büyük

¹⁶ James Townsend, "Chinese Nationalism," J. Unger'in editörlüğünü yaptığı "Chinese Nationalism" kitabından, New York: Sharpe, 1996, 1–30, bu alıntı 13. sayfadandır.

¹⁷ Chun-shu Chang, "The Rise of the Chinese Empire", vol. i: "Nation, State and Imperialism in Early China, c. 1600 bc–ad 8", Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2006, 263.

¹⁸ Marc Elliott, "The ManchuWay: The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China", Stanford University Press, 2001, sayfa 53-54.

başkaldırıydı. Bu isyan aynı zamanda on dokuzuncu asrın en kanlı ve tahripkâr çatışmasıydı; ölü sayısının 25 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu tarihlerin Çin'i tamamen modernite öncesidir ve Avrupa güçlerinin gittikçe artan müdahaleleri halkı henüz etkilememiştir. Buna rağmen isyancıların beyannamelerindeki ruh şüphe götürmez şekilde Çin tarihi boyunca karşımıza çıkan temalara oturtulmuştu:

Kitleler, sözlerimize kulak verin. Biz inanıyoruz ki imparatorluk Çin'in imparatorluğudur, Mançu barbarlarının imparatorluğu değil... Heyhat! Minglerin kötü idaresini fırsat bilen Mançu Çin'i şaşkınlığa sevk etmiş, Çin'in imparatorluğunu çalmış, Çin'in yiyeceğine ve giyeceğine el koymuş Çin'in oğullarına ve kızlarına tecavüz etmiştir...

Çinlilerin Çinli özellikleri vardır; fakat şimdi Mançular bize kafamızın çevresindeki saçları traş etmemizi emrettiler, arkada uzun bir kuyruk bıraktırdılar, böylelikle Çinlilerin vahşi hayvanlar gibi görünmesini sağladılar. Çinlilerin Çinli giysileri vardır; fakat şimdi Mançular... eski hanedanların giysilerini attırdılar... Çinliler menşelerini unutsun diye... Çinlilerin Çin dili vardır; fakat şimdi Mançular başkentin argosunu getirdiler, Çince tonları¹⁹ değiştirdiler, Çin'i barbar lisanına ve barbar ifadelerine boğmak istiyorlar...

Mançu'ların Tatar menşelerini dikkatle inceledik ve cedlerinin beyaz bir tilkiyle kızıl bir köpeğin kırması olduğunu bulduk. Bunlardan bu iblis ırkı çıkmış.²⁰

Anlaşıyor ki asırlar süren Mançu imparatorluk propagandası yabancı yönetime karşı popüler hislerin yüzeye çıkmasına ve kitle halinde isyana engel olamamıştı. (s.102-103)

Peki iletişim?

Birçok sosyolog milliyet duygusunun gelişebilmesi için iletişimi vurgular. Deutsch milliyet hissiyle iletişim arasında doğrudan bağ kuruyordu. Gellner, bir adım daha atarak iletişimi temel öğretime ve ortak yüksek kültüre çıkarıyor, Anderson bir iletişim aracının, basın kapitalizminin milletler çağının tek sebebi olduğunu söylüyordu. Milattan binlerce yıl önce Mısır'da, günümüzden binlerce yıl önce Çin'de insanlara “*siz birsiniz, birliksiniz, milletsiniz*” mesajını hangi iletişim aracı götürmekteydi?

Gat, eski Mısır'daki iletişimi şöyle anlatıyor:

¹⁹ Çince'de tonlama önemlidir; tonlamayla aynı sesler farklı manalarda kullanılır. Çincenin kulağa bazen rap müziği gibi gelmesinin sebebi bu tonlamalardır.-İÖ

²⁰ Elliot, a. g. e. 23-24.

Genel kabul odur ki, Mısır'da devlet, din ve medeniyet birbirine ayırd edilemeyecek şekilde bağlıdır ve hayret verici bir uyum içindedir. Bütün deliller Mısır'da kitlelerin herhangi bir modernite öncesi halk kadar kültler ve merasimler içinde yaşadıklarını ve geleneklerine büyük değer verdiklerini gösteriyor. En taşra yerlerdeki cemaatler bile mabetlerden ve ruhandan gelen yoğun din, kültür ve siyaset mesajlarına maruzdular. Kült ve ritüel döngüsü sürekliydi ve insanların ruh dünyasını şekillendiriyordu. Modernite öncesi "hayal edilen cemaat"ın Benedict Anderson'un kaale almayı ihmal ettiği yapısı buydu. Mısır devleti, Mısır dini ve medeniyeti, hepsi milli idi. Her zamanki gibi yabancı bir tehdit bunu daha da belirgin hale getiriyordu. (s.87)

Öyle anlaşılıyor ki Avrupa'dan 2000 yıl önce Anderson'un basını Çin'de iş başındaydı. Belki kapitalizmi değil ama basını yerli yerinde görünüyor. Fakat iletişimin daha doğrudan yolları da vardı: (s.101)

Tahta bloklar ve taş bloklarla baskı (Avrupa'nın hareketli metal hurufatından daha ilkel olmakla birlikte) Çin'de icat edilmişti ve imparatorluğun kitaplarını ve fermanlarını yaymak için kullanılmaktaydı.

Fakat milat civarında, Han döneminde ve sonrasında, ilk bin yılda, Tang Hanedanı döneminde, hâsılı modernite öncesi Çin imparatorluk-devletinin tarihi boyunca bu iletişim araçları yaygındır ve sahnededir. Meselâ 14. asırda Ming Hanedanının kurucusu Yuanzhang (yukarıda bahsi geçen-İÖ) memurların halkı hırpalamasına engel olmak istedi:

Doğru yönetimin nasıl olacağı ve kusurlara karşılık uygulanacak ağır cezalar Büyük İkazlar adlı bir broşürde anlatılıyordu. Broşürün her evde bir nüshasının bulunması emrolundu... Her toplulukta iki oda inşa edildi... Köylülerin iyi ve kötü eylemleri bu odalarda teşhir ediliyordu. Yılda iki defa, birinci ve onuncu kameri ayda her topluluk kendi ziyafetini verirdi. Bütün hane halkları hazır bulunmak zorundaydı. Yiyecek ve içecek ikramından önce zikirler, nutuklar, imparatorluk kanunlarının okunması ve köyde kabahat işleyen köylülerin azarlanması gerçekleştirildi.²¹

Konfüçyüs öğretisinin doğru davranış ilkeleri "her köydeki her okulda tekrar tekrar dile getirilir ve okuma yazması olmayanlara da ulaştırılırdı."²²

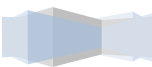
V Sonuç

Son beş yıla kadar millet, milliyet, milliyetçilik teorileri, primordializm, perennializm, modernizm münakaşaları içinden çıkış yolu arıyordu. Millet nedir sorusuna birden fazla cevap verilirken millet ne olacak sorusu da, Batı'da pek değil ama bilhassa Türkiye'de sık sık ortaya atılmaktaydı. İkisi de son birkaç yılda yayınlanan iki çalışma, Fukuyama'nın Siyasi Organizasyonların Menşei ve bu makalede incelediğimiz Azar Gat'ın Milletler millet teorilerinde masayı dağıtıp sonra yeniden kuran iki büyük eserdir. Birincisi doğrudan millet teorileriyle uğraştığını söylemediği halde sonuç millet teorilerinin yeniden yapılanmasına çıkıyordu. İkincisi, Gat'ın eseri doğrudan doğruya millet teorilerini ele alıp Fukuyama'nın başlattığını bitiriyor.

İnsanlar dünyaya boş tahta, "tabular raza" olarak gelmiyor. Bir zamanlar "fitrat" denen, "içgüdü" denen, bugün genetiğin emri olduğunu bildiğimiz donanımla geliyorlar. Dünyada

²¹ Ray Huang, 1587: "The Year of No Significance: The Ming Dynasty in Decline", New Haven, CT: Yale University Press, 1981, 142.

²² Ray Huang, aynı yer.

karşılaştıkları şartlar, yetişmeleri, çevreleri hep bu genetik donanım üzerine kurulan yazılım gibi. Şartlara göre şöyle veya böyle ama her zaman insan fitratına uygun bir yapı teşekkül ediyor.

İnsanın bir toplum içinde yaşaması genlerin emri. Dünyada iletişim güdük, insanların dünya algısı ayakları ile ulaşabilecekleri menzille sınırlıysa “toplum” kavim (= klan), kabileden ibaret kalmağa mahkûm. İletişim menzili bir şekilde, meselâ atla, denizcilikle veya basın kapitalizmiyle genişlerse o zaman “toplum” kavim, kabile sınırlarını kırıp millet vüsatına ulaşabiliyor. Bu şartlar gerçekleştiğinde insanlar devlet kuruyor. Bu yüzden Gat’a göre milletin yaşı devletin yaşına eşit.

İmparatorluklar millet dışı yapılar değil. Gat, ne kadar toleranslı olurlarsa olsunlar her imparatorluğun çekirdeğinde mutlaka bir etnisitenin, yani bir millî merkezin bulunduğunu, bunun hem hâkim milliyet hem de tabi etnisiteler tarafından açıkça bilindiğini söylüyor ve her imparatorluk için bu iddiasını ispatlıyor.

Günümüzün sosyobioloji öncesi millet teorileri de iletişimi vurgular. Gellner’in ortak yüksek kültürüne ancak bir iletişim kurumu olan mecburi ve organize eğitimle ulaşılabilir. Benedict Anderson millet oluşumunu tamamen iletişime, daha doğrusu basın kapitalizmine bağlar. Anthony Smith’in etnosembolizminde o etnik semboller sözlü, yazılı veya maddî kültür unsurları ile nesiller arasında taşınır. Gat’ın mekan ve zaman içinde yaptığı büyük turda bize şunu gösteriyor: İletişim sadece gazete ve örgün eğitimle olmaz. Devlet teşkilâtı hâkimiyetini ve ideolojisini yaymak için çeşitli iletişim araçları kurup kullanır. Din adamları, mabetler bunların başlıcalarıdır ve meselâ eski Mısır’da bunlar ön plandadır. Çin’de köylere kadar inen ceza-mükâfat odaları, bütün nüfusun ilgilendiği devlet memuriyetine giriş sınavları da merkezin çevreyle iletişim kanallarıdır. Ozanlar, âşıklar, semavî dinlerin haftalık ibadet toplantıları... Bunların hepsi icabında devleti ve milleti bir arada tutan iletişim araçlarıdır.

1975-1977 arasında Töre Dergisi’nde makaleler halinde yayınlanan ve 1977’de kitap haline gelen Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi’nde (TMFS) millet teorileri üzerinde durulmuştur²³. O yılların sosyolojisinde bugünün ana akım millet teorilerinin hemen hiçbiri yoktur. TMFS’de de belirttiğim gibi orada yazılanlar kendi buluş ve icatları değil, Türkiye’deki milliyetçi düşünce birikiminin özeti gibidir. TMFS’nin iki bölümüne, “Sekizinci bölüm: Tarih görüşümüz- Cemiyet birimlerinin teşekkülü” ve “Dokuzuncu bölüm: Tarih görüşümüz- Cemiyet birimlerinin evrimi”ne dikkat çekmek isterim. O bölümlerde, insanların aile, sülale,

²³ İskender Öksüz (Ayhan Tuğcuğil), “Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi- Teori”, Bilge Kültür Sanat, yeni baskı 2015.

oymak, kabile, boy, millet gibi birimlere aynı anda ve iç içe mensup olabilecekleri söylenmekte ve bunlara “toplum birimleri” denmektedir. Ancak insanlar her zaman mensup oldukları birimin farkında değildir. Bu farkındalık için²⁴,

1) Aynı cinsten başka toplulukların mevcudiyeti;

2) Bu toplulukların birbiriyle yoğun temasta olmaları;

3) Bu topluluklar arasında menfaat çatışmalarının, rekabetin mevcudiyeti.

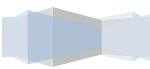
gerekmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi için hem birim için hem de birimler arası iletişimin yoğunlaşması lâzımdır. Kitapta, Nejdet Sançar’dan naklen, Türkler atı erken ehlileştirdikleri için geniş coğrafyaları ve bu coğrafyalarda yaşayan milletleri tanımışlar, bundan dolayı kendilerinin de farkına varmışlardır denmektedir. Bunu Walker Connor’un “Altay Türkleri”nin millet şuuruna atıf olarak alabilirsiniz²⁵.

Fakat toplum birimleri, onlara insanların bağlanmasını sağlayan “bağlayıcı güç” ve küçük birimlerden büyüğe doğru evrim sanki kırk yıl sonra yayınlanacak Azar Gat kitabından alınmış gibidir.

Bunlar, kanaatimce, entelektüel enerjisinin tamamını millet, milliyetçilik konularına vermiş, yukarıda saydığım insanların birlikte, resmî sosyolojinin yıllar sonra varacağı gerçekleri hissettiklerini gösteren delillerdir. Benim avantajım, bu mirası iyi tanıyan ve bizlere anlatan Galip Erdem’le ve onun nesliyle, Atsız ve Sancar gibi ondan önceki nesillerle geçirdiğim yıllardır.

²⁴ İskender Öksüz, a. g. e. s. 196.

²⁵ Walker Connor, “*Dawning of nations*”, “*When is the Nation?- Towards an understanding of theories of nationalism*” kitabının 40-46 sayfalarında, Editörler: Atuko Ichijo and Gordana Uzelac, Routledge 2005, sayfa 45.

HASİP SAYGILI

1905

RUS DEVRİMİ VE

SULTAN

ABDÜLHAMİD

1905 RUS DEVRİMİ VE
SULTAN ABDÜLHAMİD

HASİP SAYGILI

1905 RUS DEVRİMİ VE
SULTAN ABDÜLHAMİD

Günümüzde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine ilişkin ilgi ve araştırmalar artmasna rağmen 1905 yılında Rusya'da meydana gelen olayların Sultan Abdülhamid Türkiye'sindeki sosyal, kültürel ve siyasi süreçlerdeki yansımalarına ilişkin yeterli seviyede çalışma yapıldığı söylenemez. Hasip Saygili'nin *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid* çalışması, 1905 Devrimi'nin Osmanlı ülkesindeki etkilerini Sultan Abdülhamid idaresi ve muhalif Jöntürk hareketi arasındaki genilimi ilişki üzerinden ele alarak bu alandaki boşluğu dolduruyor. Çalışmada 1905 yılından itibaren Türkiye'de meydana gelen ve 23 Temmuz 1908 tarihinde Sultan Abdülhamid'in anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu açıkladığı *"İnkılab-ı Azim"*'e kadar sürmüş olan siyasi ve toplumsal olayların üzerinde 1905 Rus Devrimi'nin etkileri, ideolojik kurguların ötesinde birincil kaynaklara dayanılarak gösterilmiştir.

ISBN: 978-6053553498
9 786051 553498